

Література

1. Ревич В. Перекресток утопий. Судьбы фантастики на фоне судеб страны / Всеволод Ревич. — М. : Ип-т востоковедения РАН, 1998. — 354 с.
2. Булгаков М. А. Собачье сердце / М. А. Булгаков. — 1989. — 751 с. — (Собрание сочинений в пяти томах ; т. 2).
3. Оборотов Ю. П. Теория государства и права (прагматический курс): Экзаменационный справочник / Ю. П. Оборотов. — О. : Юрид. д-ра, 2006. — 184 с.
4. Хельсинкская декларация Рекомендации для врачей, проводящих биомедицинские исследования на человеке // Права человека и профессиональная ответственность врача в документах международных организаций. — К. : Сфера, 1999.
5. Декларация относительно трансплантации человеческих органов // Права человека и профессиональная ответственность врача в документах международных организаций. — К. : Сфера, 1999.
6. Основы законодательства Украины о здравоохранении // Ведомости Верховной Рады Украины. — 1993. — № 4.

Анотація

Кругляк Ю. В. Булгаковське «Собаче серце» як літературний виклик державному і правовому життю радянського суспільства. — Стаття.

У цій роботі паведений апаліз твору художньої літератури з юридичної точки зору. Метою дослідження є виявлення розвитку явищ державного і правового життя в радянській Росії.

Ключові слова: державне життя, правове життя, фантастика, правова держава, правова культура, бюрократизм, професіоналізм, науковий експеримент.

Summary

Krugliak I. Bulgakov's «The Dog's Heart» as a Literary Challenge to State and Legal Life of the Soviet Society. — Article.

In this work we analyze the writing from a legal point of view. The research's aim is the manifestation of development of state and legal facts in the soviet Russia.

Keywords: state life, legal life, fantasy, legal state, legal culture, bureaucratize, professionalism, scientific experiment.

УДК 347.72.04

Ю. В. Муравська

ПРАВОВА ПРИРОДА РЕОРГАНІЗАЦІЙНИХ ДОГОВОРІВ

З переходом України до ринкових відносин поширились процеси реорганізації господарських товариств у формі злиття та приєднання. Вченими-цивілістами питання реорганізації розглядаються, як правило, в сукупності з іншими положеннями про юридичних осіб або в рамках дослідження окремих її форм чи ознак (роботи А. В. Венедиктова, Д. В. Жданова, О. С. Йоффе, М. І. Кулагіна, С. В. Мартишкіна, Д. І. Мейєра, О. Р. Кібенко, А. В. Коровайко, М. В. Телюкіної, Б. Б. Черепакіна та інших). Незважаючи на ряд прийнятих нормативно-правових актів та теоретичні розробки вчених-цивілістів, залишаються проблемні питання теоретичного та практичного характеру, що призводять до ускладнення процесів укрупнення українського бізнесу. Одним з таких питань є

© Ю. В. Муравська, 2009

питання визначення правової природи реорганізаційних договорів як цивільно-правової форми опосередкування відносин щодо злиття та приєднання господарських товариств.

Метою даної статті є дослідження існуючих та розробка нових теоретичних положень щодо визначення правової природи реорганізаційних договорів.

Класифікацію цивільно-правових договорів можна здійснювати за належністю їх до певного типу, виду (різновиду) або змішаного договору. В. І. Брагінський, використовуючи принцип направленості результату, поділяє цивільно-правові договори, що закріплені в ЦК, на чотири типи: направлені на передачу майна; на виконання робіт; на надання послуг; на заснування різноманітних утворень [3, 61]. В рамках типів договорів виділяються їх окремі види, що структурно відособлені по главах в третьому розділі ЦК. Проте всі цивільно-правові договори не зводяться лише до поійменованих в тексті ЦК. Відповідно до ч. 1 ст. 6 ЦК сторони можуть укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає його загальним засадам [1]. Дана норма обумовлена динамічністю цивільного обороту і оновленням суспільних стосунків, що вимагають особливого правового регулювання. При розгляді угод такого типу завжди постає питання про їх правову природу і про місце в системі цивільно-правових договорів. Подібні складності можуть виникати і при аналізі договорів, поійменованих в законах і навіть в самому ЦК, але таких, що не отримали структурного відособлення в розділі третьому Кодексу. Чинне цивільне законодавство передбачає укладення договорів при здійсненні реорганізації у формі злиття і приєднання, що іменуються відповідно договорами про злиття і приєднання. Але ЦК не лише не регламентує умови вказаних договорів, порядок їх укладання, зміни і розірвання, але й не називає їх.

У науковій літературі договірної природа реорганізаційних правовідносин, які виникають між учасниками реорганізації, визнається всіма авторами. Проте, як галузева приналежність, так і природа договорів про злиття та приєднання визначаються вченими по-різному:

1. Договори про злиття та приєднання як різновид договору про спільну діяльність (Н. В. Козлова [6], Д. В. Жданов [4]).

На нашу думку, віднести дані договори до договорів спільної діяльності чи простого товариства не можна за такими загальними ознаками:

1. За обов'язковістю створення юридичної особи. За договором про злиття створюється нова юридична особа, тоді як за договором про спільну діяльність (договорі простого товариства) учасники зобов'язуються спільно діяти для досягнення певної мети без створення юридичної особи.

2. За необхідністю об'єднання вкладів. Договір про спільну діяльність може укладатися на основі об'єднання вкладів учасників (просте товариство) та без об'єднання вкладів учасників [1, 2, 1130]. Договір про злиття не може бути віднесеним до договору про спільну діяльність без об'єднання вкладів з огляду, насамперед, на причину, зазначену у п. 1. Договір про приєднання також не має на це підстав з такої причини. Договір про приєднання укладається його учасниками з загальною метою проведення реорганізації у формі приєднання.

В результаті виконання даного договору юридична особа, що приєднується, припиняє своє існування, а її права та обов'язки переходять в порядку універсального правонаступництва до юридичної особи, що приєднує. Універсальне правонаступництво, до речі, передбачає і договір про злиття. Договір про спільну діяльність по своїй природі не може передбачати універсального правонаступництва, адже перехід від однієї особи до іншої всього комплексу прав і обов'язків мав би означати припинення договору про спільну діяльність, оскільки його стороною залишився б лише один учасник, що має всі ознаки юридичної особи, серед яких — майнова відокремленість; А. В. Коровайко серед відмінностей від договору простого товариства вказує на відсутність спільного майна учасників, що належить їм на праві спільної часткової власності [7, 8]. Дійсно, на загальних зборах юридичних осіб, що реорганізуються, відбувається затвердження передавального акта. Цим актом визначається те майно, що призначено для передачі новоствореній юридичній особі (або юридичній особі, що приєднує), а не в спільну власність учасників злиття чи приєднання. До того ж розтрата, що пов'язані з процесами злиття та приєднання (на проведення загальних зборів, на повідомлення кредиторів про злиття чи приєднання, на викуп часток або акцій учасників, що не згодні з реорганізацією тощо), юридичні особи несуть окремо та не поєднують матеріальні ресурси для здійснення зазначених операцій.

3. За моментом припинення договорів. Договори злиття та приєднання автоматично припиняються з моменту державної реєстрації новоутвореної юридичної особи (при злитті) або з моменту державної реєстрації змін, внесених в засновницькі документи юридичної особи, до якої приєдналася інша юридична особа (при приєднанні). Тоді як договір про спільну діяльність має тривалий характер, укладається задля встановлення тривалих партнерських відносин припиняється із закінченням строку дії договору, досягненням спільної мети або у зв'язку з настанням інших обставин, при яких досягнення мети стає неможливим [9, 6].

4. За суб'єктним складом. Специфікою договорів злиття та приєднання є також те, що відповідними сторонами можуть бути тільки юридичні особи. Договори про спільну діяльність та просте товариство не передбачають зазначеного обмеження та допускають в якості учасників як юридичних, так і фізичних осіб.

II. Договір про злиття та приєднання — різновид засновницького договору.

Засновницький договір є установчим документом повного та командитного товариств. Його не можна ототожнювати з договорами злиття та приєднання за такими критеріями:

1. За правовими наслідками виконання. Метою засновницького договору є створення юридичної особи як нового суб'єкта права. Проте з досягненням вказаного результату дія засновницького договору не припиняється. Державна реєстрація юридичної особи викликає комплекс прав та обов'язків як між юридичною особою та учасниками засновницького договору, так і між самими

учасниками. Як слушно зазначає М. І. Брагінський даний комплекс становить зміст відносного правовідношення, що є не зобов'язальним, а корпоративним. Він продовжує діяти для внутрішнього регулювання відносин між засновниками і після створення юридичної особи — протягом усього періоду його існування [3, 52]. У той же час договори про злиття і приєднання діють до державної реєстрації нової юридичної особи (при злитті) або внесення змін в засновницькі документи (при приєднанні).

2. *За суб'єктним складом.* У засновницькому договорі суб'єктами (засновниками) виступають фізичні та (або) юридичні особи. А в договорах про злиття та приєднання суб'єктами виступають дві і більше юридичні особи, що реорганізуються, і принаймні одна з них з моменту державної реєстрації реорганізованої юридичної особи фактично припиняє своє існування як самостійний суб'єкт права.

III. Договори злиття та приєднання як різновид договору про створення юридичної особи.

І. В. Спасібо-Фатеева зазначає, що реорганізаційні договори, як і договір про створення, можуть бути спрямовані на створення акціонерного товариства чи товариства з обмеженою відповідальністю, не є установчим документом та строк їх дії обмежується державною реєстрацією створюваного в результаті злиття чи приєднання акціонерного товариства чи товариства з обмеженою відповідальністю [10, 8]. Проте ці договори різняться за такими критеріями:

1. *За суб'єктним складом.* Сторонами договору про створення товариства є фізичні і (або) юридичні особи, які уклали даний договір і набувають у результаті його виконання статус і права учасників новоствореного товариства. Сторонами ж договорів про злиття та приєднання можуть бути тільки юридичні особи, однак вони не є засновниками, оскільки реорганізація — це не початковий процес, а продовження діяльності товариства. До того ж після проведення реорганізації у формі злиття вони припиняють своє існування, а при приєднанні взагалі не відбувається створення нової юридичної особи.

2. *За правовим результатом договорів.* Правовим результатом договорів злиття та приєднання є перехід усього комплексу прав і обов'язків сторін, що не є властивим для договорів про створення юридичних осіб. У разі створення акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю сторони передають їм частину свого майна, що допускається законом в ролі вкладу, для формування статутного капіталу та пропорційного отримання акцій або ж часток у відповідному статутному капіталі. Інша частина майна залишається у власності засновників, і саме таким чином учасник договору про створення захищає себе та своє майно, зменшує ризик його втрати через борги заснованого підприємства.

Таким чином, договори злиття та приєднання мають окрему цільову спрямованість. Проте в юридичній літературі наявні різноманітні точки зору стосовно мети договорів злиття та приєднання. Так, на думку Б. П. Архіпова, метою реорганізаційних договорів є тільки створення та припинення юридичних осіб, зазначені договори не зачіпають поточну діяльність [2, 44]. Іншою є точка

зору авторів А. Коровайко [7, 55], І. Кучеренко [8, 59], Д. Жданова [4, 51], які виділяють різні цілі договору злиття та приєднання. Метою першого є створення його учасниками нової юридичної особи, а метою другого — набуття юридичною особою, що приєднує, майнового комплексу юридичної особи, що приєднується, а також передача активів і пасивів правонаступників. А. Коровайко взагалі характеризує реорганізаційні договори як операції з майновими комплексами. Вважаємо, що погодитися з наведеними точками зору можна лише частково з таких причин:

1. Дійсно, договори злиття та приєднання не зачіпають поточну діяльність відповідних юридичних осіб після державної реєстрації новоствореної юридичної особи або внесення змін в установчі документи юридичної особи, до якої відбулось приєднання. Проте визначення мети зазначених договорів тільки як створення або припинення юридичних осіб є, на наш погляд, надто обмеженим. Так, Д. В. Ломакін зазначає, що головне для сторін договорів злиття та приєднання — забезпечення в процесі реорганізації переходу прав та обов'язків від одних суб'єктів права до інших. Державна реєстрація юридичної особи (або змін до установчих документів), що створена в процесі злиття (приєднання) — це юридичний факт, що є підставою для припинення правовідносин зі злиття (приєднання) [5, 48].

2. Тлумачення реорганізаційних договорів як операцій з майновими комплексами є надто вузьким. Безумовно, в процесі реорганізації може відбуватися передача майнових комплексів від юридичних осіб, що реорганізуються, до інших юридичних осіб, що утворюються в процесі реорганізації (при злитті) або залишилися після її проведення (при приєднанні), але при цьому майновий комплекс не стає предметом договору реорганізації, а його передача чи набуття основною метою договорів. Він є матеріальним об'єктом договорів злиття та приєднання. Крім нього існує ще й юридичний об'єкт — координація дій сторін договорів злиття та приєднання задля забезпечення проведення відповідних процесів реорганізації. Матеріальний та юридичний об'єкт утворюють предмет договорів, який не є направленим на відчуження або придбання об'єктів цивільних прав, а на передачу прав та обов'язків юридичних осіб в порядку універсального правонаступництва. Передача майнового комплексу є лише виконанням договору злиття чи приєднання. Крім того, як слушно зауважує Д. В. Ломакін, «як бути в тому випадку, якщо майно юридичних осіб, що реорганізуються, наприклад при злитті, настільки незначне, що ніяк не підпадає під визначення майнового комплексу»? Невже в наведеному прикладі укладання договору злиття буде неможливим через відсутність предмета [5, 50]? Очевидно, що ні. Сказане, на наш погляд, не дозволяє розглядати майновий комплекс як предмет реорганізаційних договорів. Д. В. Ломакін вважає, що спільною метою договорів злиття і приєднання юридичних осіб є проведення реорганізації юридичних осіб, що опосередковує процедуру універсального правонаступництва [5, 52]. Вважаємо необхідним погодитись з думкою Д. В. Ломакіна. Тільки завдяки конструкціям договорів злиття та приєднання, що закріплюють порядок та умови проведення реорганізації, можливе її належне прове-

дення в кожному випадку індивідуально та забезпечення процедури універсального правонаступництва як кваліфікуючої ознаки процесів злиття та приєднання, що відрізняє їх від процесів створення та ліквідації юридичних осіб. Тому цілком логічно, що договори злиття та приєднання мають направленість на досягнення спільного правового результату — забезпечення належного проведення реорганізації з передачею майна, прав та обов'язків юридичній особі- правонаступнику.

Таким чином, наявність спільної мети у сторін вказаних договорів дозволяє виділити їх в окремий договірний тип — договори, направлені на реорганізацію юридичних осіб (реорганізаційні договори), де договори злиття та приєднання завдяки подібності матеріальних відносин та істотних умов співвідносяться між собою як різновиди одного і того ж договірному типу.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
2. Архипов Б. П. Реорганизационные договоры о слиянии и поглощении акционерных обществ / Б. П. Архипов // Законодательство. — 2002. — № 10. — С. 42–54.
3. Брагинский М. И. Договорное право. Кн. 1. Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. — Изд. 2-е, испр. — М.: Статут, 1999. — 848 с.
4. Жданов Д. В. Реорганизация акционерных обществ в Российской Федерации / Д. В. Жданов. — М.: Лекс-Клига, 2002. — 302 с.
5. Ломакин Д. В. Договоры о создании и реорганизации юридических лиц / Д. В. Ломакин // Законодательство. — 2004. — № 2. — С. 44–52.
6. Козлова П. В. Создание юридических лиц: взгляд в будущее / П. В. Козлова // Хозяйство и право. — 2000. — № 1. — С. 106–116.
7. Коровайко А. В. Договоры о слиянии и присоединении хозяйственных обществ / А. В. Коровайко // Предпринимательство, хозяйство и право. — 1999. — № 5. — С. 6–11.
8. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб / І. М. Кучеренко. — К.: ДП «Юридичне видавництво «Аста», 2004. — 327 с.
9. Резнікова В. В. Правове регулювання спільної господарської діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Резнікова. — К., 2006. — 19 с.
10. Спасибо-Фатсеева И. В. Проблемы реорганизации акционерных обществ / И. В. Спасибо-Фатсеева // Предпринимательство, хозяйство и право. — 1999. — № 5. — С. 6–11.

Анотація

Муравська Ю. В. Правова природа реорганізаційних договорів. — Стаття.

У статті досліджені проблемні питання визначення правової природи реорганізаційних договорів. Галузева приналежність та правова природа договорів злиття та приєднання аналізуються через призму поглядів окремих вчених на зазначені договори як на різновид договору про спільну діяльність, засновницького договору та договору про створення юридичної особи. Об'єднується власна точка зору щодо можливості віднесення реорганізаційних договорів до самостійного типу договору.

Ключові слова: реорганізація, договори злиття та приєднання, правова природа, договірний тип.

Summary

Muravska Y. V. Legal Nature of Reorganisation Contracts. — Article

There is no structural separation in the third section of the Civil Code for the contracts of mergers and acquisitions. At the same time contractual nature of the reorganization is recognized by all scholars. However, the legal nature of the contracts of mergers and acquisitions is determined by scientists in

different ways. In this article it is considered that the specified contracts follow a common legal outcome — to ensure the proper reorganization process with the transfer of property, rights and duties of the successor entity. An overall objective of these contracts allow to mark out the contracts of mergers and acquisitions in a separate type — reorganization contracts, where mergers and acquisitions related to one another as varieties of the same type of contract.

Keywords: reorganization, mergers and acquisitions contracts, legal nature, the contract type.

УДК 347.735:336.27

В. А. Федоров

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ ЯК ОЗНАКА СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Державний борг як такий досить детально вивчається економічною наукою як економічна категорія, але з точки зору юридичної науки дослідження не проводились практично зовсім. Тоді як під час світової фінансової кризи розробка теоретичного, правового аспекту категорії «державний борг», вироблення категоріального апарату та базової теоретичної основи стають найбільш актуальною.

Держава існує і діє в певному середовищі — природному і суспільному. Вона знаходиться у взаємному зв'язку з суспільством в цілому, різними колективами, окремо взятими особами, врешті-решт, різні держави знаходяться у постійних взаємозв'язках одна з одною [1, 384].

Фінанси є фундаментальними підвалинами цивілізації. Як і держава, ринок, гроші, власність, релігія, вони — ефективне знаряддя здійснення державної політики, спрямованої на забезпечення життєдіяльності суспільства, і насамперед процесів розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту між різними верствами населення, окремими господарськими структурами й територіями, усунення вад ринкових механізмів щодо розміщення ресурсів і забезпечення суспільними благами, заохочення бізнесу, ділової та інвестиційної активності, мотивації до праці, підтримання рівня зайнятості, стабілізації економічного стану в державі.

Як відзначав ще наприкінці ХІХ століття російський правознавець-фінансист В. Л. Лебедев: «Он — нормальне явище у фінансовому господарстві кожної цивілізованої держави» [2, 207]. В даному визначенні мова йде саме про державний борг, без вивчення якого неможливо уявити існування та нормальне функціонування сучасної держави.

Практично у всіх сучасних державах склалася боргова економічна система. Причому залежність національних господарств від зовнішніх підживлень зміцнюватиметься і далі по ходу лібералізації та глобалізації фінансових ринків, незважаючи на все-таки ще відчутне збереження їх ізольованості.

Особливе місце у фінансовій піраміді держави займає залучення фінансових ресурсів державою на кредитній основі для покриття власних потреб, що є прийнятною та об'єктивно зумовленою практикою здійснення економічної